

Verheffing en solidariteit

Verheffing en solidariteit

Een eeuw Katholieke Dirigenten en Organisten Vereniging
1917-2017

PETRA VAN LANGEN

Hilversum
Verloren
2017

Deze uitgave kon tot stand komen dankzij financiële bijdragen van Het Eijken Sluijters - van Aspert Fonds, Voorburg; Het Nuyens Fonds, Nijmegen; Het Sormani Fonds, Nijmegen; Sint Jacobs Godshuis, Haarlem en de Sint-Willebrordus Stichting, Amsterdam.

Afbeeldingen op het omslag: orgel [iStock.com/erforscher](https://www.iStock.com/erforscher), hand [iStock.com/claudio.arnese](https://www.iStock.com/claudio.arnese); inzetjes: Koor St.-Bavo Haarlem en Sylvester Ponten (p. 132).

ISBN 978-90-8704-674-3

© 2017 Petra van Langen & Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Typografie: Rombus, Hilversum
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Woord vooraf	9
Inleiding	11
Terugkijken	11
Bronnen	12
Idioom	13
Opzet van het boek	13
1 Een vakvereniging voor katholieke kerkmusici	15
Inleiding	15
Een korte geschiedenis van vakbonden voor musici	15
Confessionalisering	17
De oprichting	20
Examens	24
Actie voor betere salarissen	26
Bij het tienjarig bestaan	30
2 De jaren 1930	31
Inleiding	31
Van Schaik	31
Crisis	32
Gerommel in het bestuur	34
De Rooms Katholieke Vereniging voor Toonkunstenaars	38
Weinig daadkracht	40
3 De Tweede Wereldoorlog	42
Inleiding	42
De liquidatie	43
Opnieuw beginnen	49
Voortbestaan	51
Feest	52

4	Autonomie en zelfstandigheid	54
	Inleiding	54
	De KNTV wil samenwerken	55
	De relatie met de Gregoriusvereniging	60
	RKODV wordt KDOV	64
5	Rechten en plichten	67
	Inleiding	67
	Richtlijnen voor de salarissen	68
	Aanpassing van de salarisrichtlijnen	74
	Devaluatie van de examens en diploma's	75
	Auteursrecht	77
	Solide positie in het Nederlandse muziekleven	80
6	Traditie	81
	Louis Toebosch	81
	Jongenskoren	82
	Dames op het koor	84
	Het repertoire van de rouw- en trouwdiensten	85
	Het repertoire tijdens de overige diensten	86
	Een andere koers	88
	Het jaar 1965	90
7	Liturgische vernieuwing en kerkverlating	92
	Bemiddeling	92
	Het Tweede Vaticaans Concilie	94
	In de parochie	96
	Bezuinigingen	98
	Discrepantie	100
8	Kerkmusicus tussen traditie en vernieuwing	101
	Inleiding	101
	<i>Wie staat er voor het koor?</i>	102
	Kanttekeningen	103
	De beleidsnota	106
	Commissie Bär	109
	De contemporaine identiteit van de kerkmuziek	111
	75 jaar	112
	Epiloog: de geschiedenis herhaalt zich, maar nooit op dezelfde manier	114
	Moeilijke tijden	115
	Knelpuntennota en herziening rechtspositieregeling en beleidsnota	116
	Déjà vu	118

Bijlage 1: Bestuur	120
Bijlage 2: Ledenaantallen	123
Bijlage 3: Examens	126
Afkortingen	129
Bronnen en literatuur	130
Fotoverantwoording	132
Register van personen	134

Woord vooraf

In de aanloop naar het eeuwfeest van de Katholieke Dirigenten en Organisten Vereniging (κδοv) vormde de mogelijke uitgave van een jubileumboek dat de geschiedenis van de vereniging zou beschrijven een regelmatig terugkerend agendapunt tijdens de bestuursvergaderingen. Ondanks enige aarzeling binnen het bestuur vanwege de hoge kosten en risico's met betrekking tot de mogelijkheden tot subsidiëring besloten we uiteindelijk toch om het avontuur aan te gaan.

We achten dat temeer verantwoord, omdat een dergelijke uitgave ook getuigt van de vitaliteit en het engagement dat de vereniging nog altijd uitstraalt, ook al willen we onze ogen niet sluiten voor de realiteit. Immers, zoals de hele Rooms-Katholieke Kerk in ons land krimpt en vergriest, is dit ook het geval bij de κδοv, hoewel het met de krimp momenteel nog wel meevalt. Dat mag geen reden zijn om ons te laten ontmoedigen. Juist in deze tijden van secularisatie is het van essentieel belang dat er een vereniging is die opkomt voor de belangen van de bevoegde en deskundige kerkmusici en daarmee voor de kwaliteit van de (liturgische) muziek in de rooms-katholieke kerken van ons land. Een vakbekwaam kerkmusicus is van onmisbaar belang voor een bloeiend kerkmuzikaal leven in de parochie en dat heeft op zijn beurt aantoonbaar een positieve invloed op de coherentie binnen deze kerkgemeenschap en op het kerkbezoek.

Deze geschiedschrijving vormt dan ook een eerbetoon aan al degenen die zich in het verleden voor onze vereniging hebben ingezet, niet alleen zij die in het bestuur en de verschillende commissies zitting namen – waarmee ze een bijdrage hebben geleverd aan de verheffing van de leden en hun werk – maar ook aan de vele leden die de vereniging jarenlang door hun trouwe lidmaatschap hebben gesteund. Dankzij hun solidariteit konden de belangen van de bevoegde kerkmusici en van de kwaliteit van de muziek in onze kerken worden behartigd.

Daarnaast is de κδοv er trots op dat ook kerkmusici als Hendrik Andriessen, Albert de Klerk en Louis Toebosch, die internationaal naam maakten als componist en organist, deel hebben uitgemaakt van onze vereniging, waarbij laatstgenoemde zelfs enige tijd het voorzitterschap heeft bekleed. Hun succes straalt ook af op al de kerkmusici die met bescheidener middelen en mogelijkheden hun werkzaamheden hebben verricht en verrichten.

Het is spijtig dat, nu bereikt is dat de arbeidsvoorwaarden verbeterd zijn, sommige parochiebesturen onevenredig willen bezuinigen op hun kerkmuziek, waarbij als eerste de gekwalificeerde kerkmusicus het moet ontgelden. Het moge duidelijk zijn dat bezuinigen op de inzet van deze functionaris en dientengevolge op de kwaliteit van de kerkmuziek, de muzikale expressie van de eredienst niet ten goede zal komen.

Wat betreft de toekomst van de κδοv dwingt de realiteit ons tot matiging van ons optimisme.

Ook de KDOV zal de komende decennia krimpen, waarschijnlijk zelfs sterk krimpen, maar als vertegenwoordigend orgaan van de bevoegde kerkmusici werkzaam in de Nederlandse rooms-katholieke kerkprovincie, kan zij, hoe gering het aantal leden ook zal worden, een waardevolle bijdrage blijven leveren aan de instandhouding van de kwaliteit van de kerkmuziek in ons land en dan vooral in de rooms-katholieke kerken.

Als bestuur prijzen we ons gelukkig dat dr. Petra van Langen bereid was om de geschiedenis van de KDOV te onderzoeken en te beschrijven. Enkele jaren terug heeft zij, voor het schrijven van haar dissertatie *Muziek en Religie. Katholieke musici en de confessionalisering van het Nederlandse muziekleven, 1850-1948*, al een belangrijk deel van ons archief bestudeerd en gezien haar kennis van en betrokkenheid bij het onderwerp lag het voor de hand dat we juist haar zouden uitnodigen om een boek over de KDOV te schrijven. In onderling overleg heeft zij de laatste kwart eeuw wat meer in vogelvlucht behandeld dan de voorafgaande periodes, mede met het oog op de discretie en distantie die in acht genomen dienen te worden bij de beschrijving van een periode die nog maar zo kort achter ons ligt. Wij zijn zeer verheugd met het resultaat.

De studie van Petra van Langen over dit bijzondere onderwerp binnen de sociale geschiedenis van de Rooms-Katholieke Kerk in ons land levert een belangrijke bijdrage aan onze kennis van de voortdurende strijd die kerkmusici de afgelopen honderd jaar hebben moeten voeren om erkenning van en waardering voor hun belangrijke werk in de kerk.

Graag spreken wij ook onze dank uit aan enkele personen die een bijdrage hebben geleverd aan de totstandkoming van dit boek: onze oud-secretaris Flip Veldmans die zijn verzameling KDOV-bladen en andere documenten welwillend ter beschikking stelde voor het onderzoek, ons lid Frits Haaze en zijn vrouw Anja Haaze-Schoof voor het doorlezen van het typoscript en Elly van Langen-op de Weegh voor het verzorgen van de eindredactie.

De volgende personen verstrekten ons afbeeldingen die in dit boek zijn opgenomen: Arno Eliëns, Michiel Janssen (via de bemiddeling van Marcel Verheggen), Anneke Nuij-Pruijn van het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen, Hans Ponten, Hans-Peter Ponten, Marian Runderkamp, secretaris van de Zangertjes van Volendam en Anton Vernooij. We willen hen hiervoor onze erkentelijkheid betuigen.

Datzelfde geldt voor Anja van Leusden en Margreet van de Burgt van Uitgeverij Verloren, respectievelijk voor de waardevolle adviezen en de verzorgde opmaak.

Tot slot willen wij tevens onze bijzondere dank uitspreken aan de verschillende stichtingen en fondsen die ons financieel hebben ondersteund om deze uitgave mogelijk te maken. De namen daarvan zijn elders in dit boek opgenomen.

Moge deze met kennis van zaken en betrokkenheid geschreven, lezenswaardige studie een bijdrage leveren aan een betere kennis van het werk van de gekwalificeerde kerkmusicus binnen de Rooms-Katholieke Kerk en aan een beter begrip voor diens bijzondere positie, niet alleen bij geïnteresseerde lezers, maar vooral bij parochiebesturen en geestelijkheid.

Namens het bestuur van de KDOV,
Ton van Eck, voorzitter

Inleiding

Terugkijken

De Katholieke Dirigenten en Organisten Vereniging heeft al regelmatig teruggekeken op haar eigen geschiedenis. In 1927 werd het tienjarig bestaan uitbundig gevierd met onder andere allerlei artikelen en statistieken in het tijdschrift *Onze Mededeelingen*.¹ In 1932 werden die cijfers aangevuld ter gelegenheid van het vijftienjarig bestaan.² In 1947 schreef secretaris Hans Ponten voor het zesde lustrum in het notulenboek een terugblik die hij bij de ledenvergadering voorlas.³ Tien jaar later verscheen de tot nu toe meest uitgebreide terugblik in de vorm van een zeventien pagina's tellende kroniek van de hand van de toenmalig geestelijk adviseur P.J. de Bruijn.⁴ De Bruijn baseerde zich geheel op het notulenboek. Dat deed Kees Bornewasser in 1992 voor een artikel in het *Gregoriusblad* ter gelegenheid van het 75-jarig bestaan ook.⁵

Interessant is dat rond het vijftigjarig bestaan de vereniging niet meer alleen terugkeek, maar de blik ook op de toekomst richtte. Hans Ponten schreef bij die gelegenheid dat hij hoopte dat bij het honderdjarig bestaan de leden van de KDOV met net zoveel 'respekt en dankbaarheid kunnen spreken over hun kollega's van 1967' als de leden dat in 1967 deden over 'onze moedige kollega's uit de twintiger jaren'.⁶ Een jaar later refereerde voorzitter Louis Toebosch aan het bewaren van de geschiedenis van de KDOV toen hij tijdens de ledenvergadering opmerkte 'dat de jaarverslagen voor de geschiedschrijving van de Kath[olieke] Dir[irigenten] – en Org[anisten]ver[eniging] van grote waarde kunnen zijn'.⁷

Die geschiedschrijving heeft nu zijn beslag gekregen. De vereniging heeft het honderdjarig bestaan aangegrepen om de geschiedenis van de KDOV aan een cultuurhistorisch onderzoek te laten onderwerpen en deze te beschrijven in de steeds wisselende context van haar tijd, zoals daar zijn de kerkelijke richtlijnen van het motu proprio (1903) en het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965), de

1 *Onze Mededeelingen* [9] (1927), 9-20.

2 *Onze Mededeelingen* [14] (1932), 2-3.

3 KDC: Archief Katholieke Dirigenten en Organisten Vereniging, inv.nr. 2: Notulenboek en jaarverslagen 1917-1965: Historisch overzicht over de eerste 30 jaren van het bestaan van de R.K. Organisten [en Directeuren] Ver[eniging].

4 De Bruijn, Een oppervlakkige terugblik. Kroniek van de Katholieke Dirigenten- en Organistenvereniging.

5 Kees Bornewasser, 'Bij het 75-jarig bestaan van de Katholieke Dirigenten- en Organistenvereniging', in: *Gregoriusblad* 116 (1992), 77-81.

6 [Hans Ponten], '[aan de leden]', in: [Mededelingenblad] juli 1967, 1.

7 Hans Ponten, 'Verslag van de algemene ledenvergadering gehouden te Den Bos[ch] op 29 juni 1968', in: [Mededelingenblad] september 1968, 4-10, aldaar 4.

ontwikkeling van het muziekonderwijs, de crisis van de jaren 1930, de Tweede Wereldoorlog en de periodes van wederopbouw, economische groei en ontkerkelijking.

Natuurlijk is dit een feestboek, maar door de cultuurhistorische aanpak is het ook een boek geworden dat de kring van de KDOV ontstijgt en bijdraagt aan het inzicht in het katholieke kerkelijke muziekleven in Nederland in de twintigste en eenentwintigste eeuw. Daarmee sluit het aan bij het eerste standaardwerk over de geschiedenis van de katholieke kerkmuziek sinds de hervorming van Kat en publicaties over de katholieke muziekcultuur in Noord-Brabant van Jespers, de kerkmuzikale aspecten van de Liturgische Beweging van Bot en de restauratie van het gregoriaans van Hoondert.⁸ Vanwege de rol die de KDOV gespeeld heeft op het gebied van de educatie draagt deze geschiedenis ook bij aan inzicht in het katholieke muziekonderwijs waarover Vernooij en Schouw eerder al publiceerden. Vernooij beschreef de geschiedenis van de kerkmuziekschool in Utrecht; Schouw die van het conservatorium van de RK Leergangen in Tilburg.⁹ De KDOV is een vakvereniging voor musici. Naar dergelijke organisaties is eerder onderzoek gedaan door Lelieveldt en Diepenbrock met dat verschil dat zij hoofdzakelijk geïnteresseerd waren in niet-confessionele organisaties en zich beperkten tot respectievelijk de periode 1918-1940 en 1890-1920.¹⁰

Bronnen

De belangrijkste bron voor dit boek was het verenigingsarchief, dat in het Katholiek Documentatie Centrum in Nijmegen wordt bewaard. Het archief heeft echter hiaten. Met name uit de periode tot en met de Tweede Wereldoorlog is maar beperkt archiefmateriaal bewaard gebleven, omdat de vereniging tijdens de oorlog werd geliquideerd en haar hele inboedel in beslag werd genomen. Na de oorlog is wel het een en ander teruggekomen, maar lang niet alles. De correspondentie is bijvoorbeeld niet bewaard gebleven. Wat wel terug is gekomen is het notulenboek. Dat was voor het onderzoek van onschatbare waarde. Een andere belangrijke bron voor de periode tot de Tweede Wereldoorlog waren de tijdschriften *Onze Mededeelingen* (1919-1935) en *Mixturen* (1935-1940). Daarnaast heb ik veel gehad aan de map over de KDOV die in het archief van het aartsbisdom in Het Utrechts Archief wordt bewaard, met name voor de gebeurtenissen die uiteindelijk leidden tot de liquidatie in 1942 en de heroprichting van de vereniging na de Tweede Wereldoorlog.

Het eerste notulenboek van de KDOV eindigde met het jaarverslag over het verenigingsjaar 1964-1965. Er zijn aanwijzingen dat met een nieuw notulenboek is begonnen, in verschillende archiefstukken wordt er aan gerefereerd.¹¹ Helaas heb ik het niet teruggevonden. Voor de periode vanaf 1965 heb ik veel gehad aan het mededelingenblad dat de KDOV in ieder geval vanaf mei 1966 tot op de dag van vandaag, sinds 1996 onder de titel *KDOV-blad*, aan haar leden stuurt. Daarnaast was het archief dat Flip Veldmans vanaf zijn lidmaatschap in 1968 heeft bijgehouden van grote waarde.

De hiaten in het archiefmateriaal heb ik opgelost door in de chronologisch vertelde geschiedenis af en toe thematische zwaartepunten te leggen. Het bestuur heeft bijvoorbeeld in de hele geschiedenis bemiddeld tussen musici, pastoors en kerkbesturen, maar daarover is uit de periode tot

8 Kat, *De geschiedenis der kerkmuziek*; Jespers, 'Het loflyk werk der Engelen'; Bot, *Zingt allen mee*; Hoondert, *Gregoriaans in de steigers*.

9 Vernooij, *In schoonheid biddende*; Schouw, *Muzikaal, kleurrijk en vol taal*.

10 Lelieveldt, *Voor en achter het voetlicht*; Diepenbrock, *Eensgezinde tweedracht*.

11 Zie bijvoorbeeld: KDC: Archief KDOV, inv.nr. 93; brief van Vleeshouwers aan Schoonen over aansluiting bij het AKKV.

1945 bijna niets bekend. Uit de jaren 1960, 1970 en 1980 is juist heel veel bewaard gebleven. Bemiddeling is daarom een thema dat in het hoofdstuk over de jaren na het Tweede Vaticaans Concilie extra aandacht krijgt. Thema's die op een vergelijkbare manier beschreven worden, zijn onder andere acties voor arbeidsvoorwaarden, het repertoire, de samenwerking met andere organisaties en auteursrechten.

Idioom

In de loop van de beschreven honderd jaar heeft de spelling van het Nederlands verschillende veranderingen ondergaan. Bij de oprichting in 1917 was het gebruikelijk om de KDOV te omschrijven als een 'Nederlandsche vereniging'. Na de Tweede Wereldoorlog werd dit een 'Nederlandse vereniging'. In de jaren 1960 kwam een meer fonetische schrijfwijze in zwang waarbij bijvoorbeeld alle c's die als k werden uitgesproken door een k werden vervangen, zoals in ekonomen en kollega. Hans Ponten, secretaris van 1942 tot 1972, heeft verschillende veranderingen in de spelling meegemaakt en was een meester in het volgen van de nieuwste trends. Omdat de spelling mede het beeld van een tijd vormgeeft, heb ik in citaten zoveel mogelijk de oorspronkelijke spelling gebruikt. Dat geldt ook voor het gebruik – of nalaten – van hoofdletters en verschillende schrijfwijzen van namen. Spelfouten en grammaticale fouten heb ik alleen gecorrigeerd als deze de leesbaarheid bemoeilijkten of als het om evidente vergissingen of typfouten ging. Typografische bijzonderheden als cursiveringen en onderstrepingen heb ik overgenomen.

De KDOV werd in 1917 opgericht als Rooms Katholieke Organisten en Directeuren Vereniging (RKODV). In 1956 werd de naam veranderd in Katholieke Dirigenten en Organisten Vereniging, waarbij 'Dirigenten' en 'Organisten' werd omgedraaid om aan te geven dat de nadruk binnen de vereniging op het koor, de dirigent en het vocale repertoire lag. In dit boek hanteer ik alleen de afkorting KDOV, omdat dat de naam is waaronder de huidige leden de vereniging kennen.

Opzet van het boek

In de geschiedenis van de KDOV stond de verheffing van het vak van katholiek kerkmusicus wat betreft kennis, status en salaris centraal. Solidariteit was een (noodzakelijk) middel om dat te bereiken. In de volgende acht hoofdstukken bespreek ik de geschiedenis van de oprichting in 1917 tot de viering van het 75-jarig bestaan in 1992 uitgebreid. De laatste 25 jaar krijgen in de epiloog aanzienlijk minder aandacht. Dat heeft alles te maken met het ontbreken van de afstand die zo belangrijk is voor historisch onderzoek. Ik heb me beperkt tot het beschrijven van overeenkomsten en verschillen met de voorgaande periodes. De geschiedenis zal uitwijzen of die observaties juist zijn.

